

3000 lépés Újhartyánon - Múltidéző körséta

3000 Schritte in Újhartyán – Eine nostalgische Rundtour

3000 Steps in Újhartyán – A Nostalgic Tour

A kiadvány Újhartyán Város Önkormányzata megbízásából készült a betelepítés 260. évfordulója alkalmából.

Összeállította és szerkesztette: Tölly Andrea

Desing: Majer György Zoltán

2024.

Köszönet mindazoknak, akik lelkes adatgyűjtéssel, fordítással, egy igazi múltidéző beszélgetéssel, egy-egy fotó elkészítésével vagy éppen felkutatásával segítették a kiadvány létrejöttét.

Külön köszönet Lauter Antalnak, Majer Györgynek és Surman-Majeczki Martinnak, akik a gyűjtőmunkában és a német fordításban vállaltak szerepet.

Időutazás

Poldi és Fróni az ómama házában voltak. Régen jártak itt, azóta sok minden változott. Idefelé meg is állapították, hogy a tér, ami mellett elhaladtak, hogy átalakult. Az egyik felén egy szoborra, a másikon egy nagy hajóra lettek figyelmesek.

Most a szobában váraoztak. A sarokban egy régi szekrényt vettek észre. Nem is emlékeztek rá, hogy mióta állhat ott. Idejük volt így úgy döntöttek, hogy megnézik, vajon milyen kincseket rejthet. Ahogy kinyitották az ajtót a belső felén tintaceruzával felírt évszámokat pillantottak meg. A sorban a saját születési idejük is szerepelt.

Kutakodni kezdtek. Találtak egy színes kalligrafikus betűkkel írt kétnyelvű imakönyvet. Egy kis szobrot, amelyik Szent Flóriánt stilizálta. Egy régi kalapot, amelyre valamikor színes kis anyagdarabokból szalagot fűztek. Találtak még egy fura eszközt, ami olyan volt mintha két szűrőt erősítettek volna össze. Előkerült a szekrény aljából egy régi kopott kabát és a nagypapa trombitája. Mikor mindent szép sorba raktak, megérkezett ómama.

Mosolyogva figyelte Poldit és Frónit, akik nem értették miért őrizte meg ezeket a tárgyakat. A tárgyakat, amik beszélnek, történetük van, érzéseket, emlékeket hívnak elő. A segítségükkel egy hosszú mese kezdődött, egy hosszú utazásról, új haza kereséséről, hitről, munkáról, örömről és bánatról, meg persze a zenéről, ami végig elkísérte az életüket.

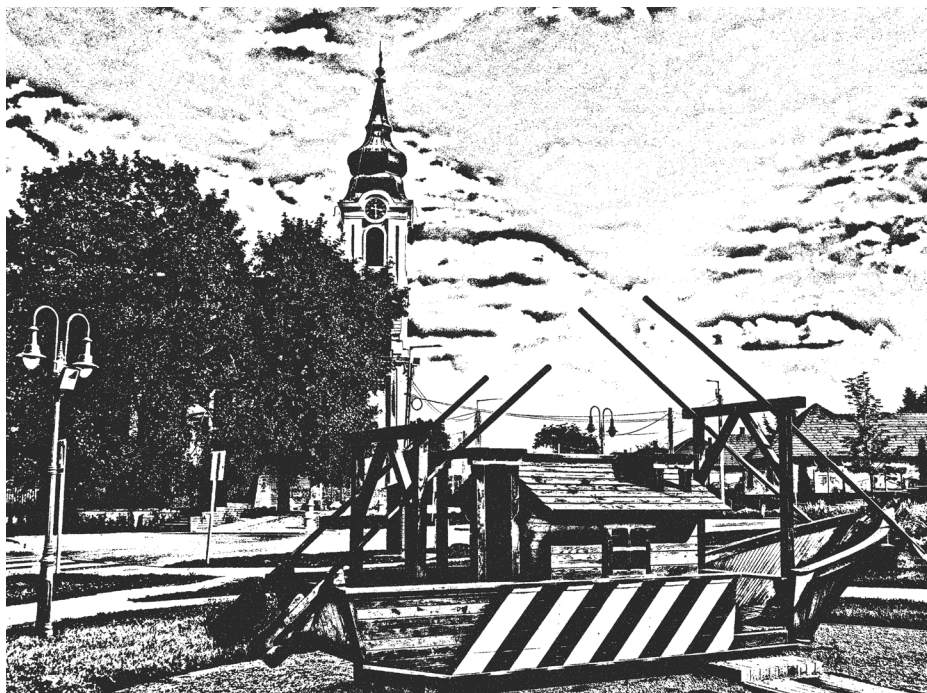
Poldi és Fróni segítségével megismerkedhetnek kedves látogatóink Újhartyán 260 éves történelmével.

1. Úton az új hazába

Az Újhartyánt betelepítő családok nagy része a svábok által lakott bajorországi „Donau-Ries” és „Dillingen an der Donau” járásokból származik. Ulm városában szálltak fel a Dunán a menetrend szerint közlekedő „Ulmer Schachtel”-re.

Ezek a teherszállító dereglyék jelentették 100–150 embernek az otthonát. A négy kormányosnak ügyesen kellett manőverezni a kanyargó folyón, nehogy egy kiálló partszakasz vagy egy szikla kárt tegyen a törékeny vízi járműben. Két hétbe is telt, míg magyar földre értek.

1764-ben Gróf Grassalkovich Antal hirdetésményének hatására az Újhartyánt benépesítő német családok nem közvetlen Németországból, hanem a környező falvakból érkeztek. (Dunaharaszti, Taksony, Soroksár és a Csepel-sziget települései: Szigetszentmárton, Szigetújfalu stb.).

A telepítési szerződés, melyet a gróf a telepesekkel kötött a következőket tartalmazta. Párosítsd a korabeli forrásrészleteket a tartalmi összefoglalásukkal!

Kelt: Gödöllő várában, 1764. február 20.	egy esztendeig az Uraság adójából, vagy szokott cenzussából és minden munkától mentek léznek,
40 család számára ígér házhelyet, földet, rétet.	Kakucsi akolbul az Uraság Táblájára hat nap trágyát hordani köteleztettek.
Kiköti azonban, hogy csak házat lehet építeni, kunyhót nem, és azt is csak a kijelölt helyen.	minden házhelyes gazda 12 forintokat, úgy-mint felit Sz. György, felit pedig Sz. Mihály napkor az Geddelői Cassánkban be fizetni köteles léssen,
Egy évi adómentességet ígér az idetelepülőeknek, házépítőeknek, ami a vármegye felé 3 évre szól.	Költ Gedellő Várában die 20. Febr. Annó 1764.
Évente 12 forintot kell a gödöllői uradalmi kasszába befizetni, két részletben, Szent György és Szent Mihály napján.	Senkinek sem szabad másutt, hanem a ki mért helyen házat építeni, úgy hogy az házak homlok eleje linea szerint az utszára szolgállyon, gunyhót azért, vagy föld házat senkinek sem léssen szabad építeni.
A kocsmát a falu rendelkezésére bocsátja, de a mézszárséket nem.	egyéb Robottával nem tartozik
Egyéb robotot nem követel, viszont 4 napot kell dolgozni az uraságnak, kaszálni, szénát hordani.	És mivel Szöllejek nem lévén Törvény szerint egy fertály esztendeig illetve őket a Bor kocsmá, azért Sz. Mihály naptul fogva Új esztendeig a Falunak engedtetik hanem a mézszársék az Uraság számára reserváltak.
Télen a kakucsi urasági majorban kell 6 napot dolgozni.	negyven egész ház helyre három vetőre ki mérettetvén a Pusztá

2. Magvetés

A település Új-Hartyán néven, Hernád- és Vatyapusztára is kiterjedő hatáskörrel, 1772-től szerepel a feudális összeírásokban. 1776-ban készül el a barokk stílusú templomunk, melyet herceg Grassalkovich Antal (a telepítő fia) építtetett.

A Váci Püspökség 1779-ben önálló plébániát hozott létre, melynek alapítólevele iskola építéséről is intézkedett. Az első plébános haladéktalanul gondoskodott az ifjúság neveléséről, 1781-ben megépült az első iskola, sőt a község egészségügyének ellátására egy sebészt is alkalmaztak. Az 1774-es összeírás szerint 260 lakosa volt a településnek. Ez 50-55 családot jelentett a mai Fő utca helyén. A térképen jól látszik, hogy a mai Fő utca már teljes hosszában kiépült, a Lövölde téren lévő gödör már megvolt, feltehetőleg innen bányászták ki azt az agyagmennységet, amelyből a Fő utca házai épültek. A házak szalmatetővel, a templom faszindellyel volt befedve. A mai Malom utcában egyetlen ház állt, a malom, amelyről később az utca a nevét kapta.

1780-ban a jobbágytelkek száma alapján a község az uradalomban már az ötödik legnagyobb település volt. Az eredetileg egyutcás település fokozatosan sakkáblaszerű településsé nőtte ki magát.

Régi foglalkozások Újhartyánban a német betelepítés idején

Az újhartyáni „családfakönyv” általában közli a templomi házasságoknál a férj foglalkozását, a betelepülő családok esetében a társadalmi helyzetüket.

Karikázd be szerinted milyen foglalkozások voltak a betelepítés idején!

mezőőr, bányász, cipész, asztalos, informatikus, futballista, kőműves, iskolaigazgató, gépkocsivezető, plébános, fogadós/vendéglős, pásztor, gulyás, könyvvizsgáló, lakatos, banktisztviselő, hegesztő, szabó, kádár, fogorvos, hentes, kántortanító, molnár, ápolónő, borász, (szőlőkertész) zsidóélesztő/tetőfedő, villanszerelő, jegyző, telepes/betelepülőgazda, autószerelő, gabonaszállító,

Keresd meg a betelepülő családok neveit!

Kösd össze a betűket úgy, hogy nem emeled fel az ujjad!

K	A	L	T
X	U	E	I
T	N	N	X
E	R	I	H
C	F	A	T
K	Ö	L	A
E	N	A	L
R	I	G	R

Kaltenecker

König

Lang

Lauter

Faith

Arlath

3. „Hit nélkül sem alkotni, sem élni nem lehet”

Egyetlen műemlék épületünk, az 1776-ban barokk stílusban épült Szent Borbála Római Katolikus Templom. A Historia Domus tanúsága szerint egy kis templom földből kiálló romjai helyére építették. Anyakönyvei 1779-ben kezdődnek. Plébániája 1781-ben épült. Orgonája 1680-ban Belgrádban készült. Innen Budára, majd 1798-ban a templomunkba került. Az 1830-as években újjították fel.

Álljon itt három történet, amelyek az istenfélő hartyáni emberek és az egyház viszonyáról szólnak:

„1840 júniusában a hosszú szárazságnak egy hatalmas villámcsapással kezdődő vihar vetett véget, mely lángra lobbantotta a templomtorony zsindelezését. A tűz terjedésének megakadályozására az egész falu részt vett az oltásban, s mivel a kutak jó része kiszáradt, legtöbben tejet hoztak otthonról és azzal oltották a tüzet.”

„1860. május 31-én történt, hogy az Örkény felől érkező váci püspök urat, aki éppen a bérmálás szentségét szolgáltatta az egész nép ünnepies öltözetben várta a falu közepe táján. Az öröm, mely a hívek szíveit dagasztotta, a házak szépen feldíszített és kicsinosított falain visszatükröződött.

Éppen alkalmas, ügyes Krisztushívők lévén a hartyáni zenészek, zeneszó mellett kísérték Őméltóságát a templomig és pedig oly ügyesen játszottak, hogy Őméltósága az egész bérmálási úton szívesen emlegette, de eltávozása előtt kinyilatkoztatta, hogy mint a templomban, mint az oskolában, szóval mindennel igen meg volt elégedve.” (Historia Domus)

A templomunknak két védőszentje is van, Szent Borbála és Szent Vendel. A templombúcsú mindig ünnepléssel járt, de Borbála napján (december 4.), amely már az advent időszakára esik, nem lehetett táncolni. Így közel 100 évvel ezelőtt átkerült a templomi búcsúnk időpontja társvédőszentünk, Szent Vendel ünnepére (október 20.).

Tedd az egyházi eseményeket megfelelő sorrendbe!

- Templomi búcsú – terményhálaadás a Szent Vendel-oltárnál
- Gyertyaszentelő Boldogasszony – gyertyaszentelés
- Úrnapja – körmenet
- Vízkereszt – háromkirályjárás
- Balázsnap – balázsáldás
- Karácsony – betlehemezés
- Nagypéntek – passióéneklés
- Hamvazószerda – hamvazkodás

Színezd ki a templomot!

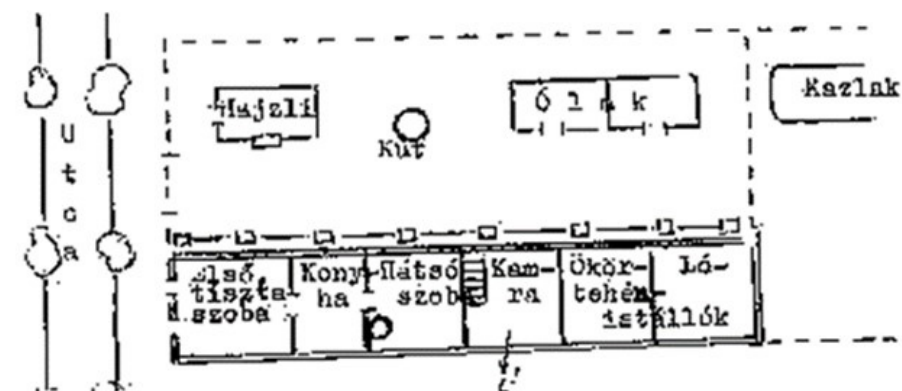
Majer György Zoltán

4. „A kövekből, melyek utunkba gördülnek, egy kis ügyességgel lépcsőt építhetünk.”

A házak még a század végén is mind zsúptetősök, vályog vagy vert falúak voltak. Egyetlen téglapépület a templom volt, de a tetejét annak is faszindely fedte. Egy vagy két ablakkal az utcára néző, hosszú szalagházak voltak a divatosak, általában egybeépítve, egy fedél alatt az istállókkal. Az élet nyáron a hajzliban, télen a hátsó szobában zajlott.

Az első tisztaszobát csak különleges ünnepek, illetve vendégség alkalmából használták. Ebben a szobában indult minden ember élete és itt is fejeződött be.

A módosabb gazdák háza az alábbi beosztású volt:

1. Rajzold le milyen lehetett a ház az alaprajz alapján!

2. Tedd megfelelő sorrendbe a mondatokat és megtudod hogyan építkeztek régen!

- Egy „szacc” 1 m magas lehetett, meg kellett várni, míg megszáradt. Csak ekkor lehetett felfelé tovább rakni.
- A tetőt akácgerendákból építették, náddal borították.
- Vasvillával rakta a falra a „szaccoló” ember.
- A házakat régen agyag-szalmatörek-víz elegyéből készítették.
- Ez a falrakási mód még a 60-as, 70-es években is működött.
- A padlózat döngölt agyag volt. Ezt Hartyánon „tapasztották” és hetente vizes agyaggal mázolták.
- Az emberek ezt a szétterített anyagot a lábukkal megtaposták.
- Ezután fölszórták nedves homokkal díszítés céljából.

5. Hartyáni táncok

Minden bálban, lagziban egyszer eljátszotta a zenekar a Gólyaegyveletet.

A gólya

Írtam én a gólya bácsinak egy levelet, küldjön nékem játszótársul egy kis gyereket

Írtam én a gólya bácsinak egy levelet, hogy küldjön nékem most már egy kis gyereket.

Vissza írt a gólya bácsi egy szép levelet, játszótársul küld nekem egy testvér gyereket

Azt ígértem: gólya bácsi, most már jó leszek, mert nekem küldött egy szép testvér gyereket.

//: A gólya, a gólya, hosszú lábú gólya madár. ://

Szabó János szűcs

Szabó János szűcs, keresd meg a tűt,

//: Hadd varjam meg a babámnak azt a rongyos szűrt. ://

Meg is varrom én, rá is adom én,

//: Esztendőre, vagy kettőre tied leszek én. ://

Csuszpajz

Újhartyán, Újhartyán, ott lakom én, a tejet csinálja tehén meg én

/ Hollári líben zí, hollári hó /

Adtam a Rézinek egy szerenádot, mondtam a Rézinek: bukom terád

/ Hollári líben zí, hollári hó /

Nagy tél volt, hideg volt, úgy fázom én, fázik a nózikám biz a szegény

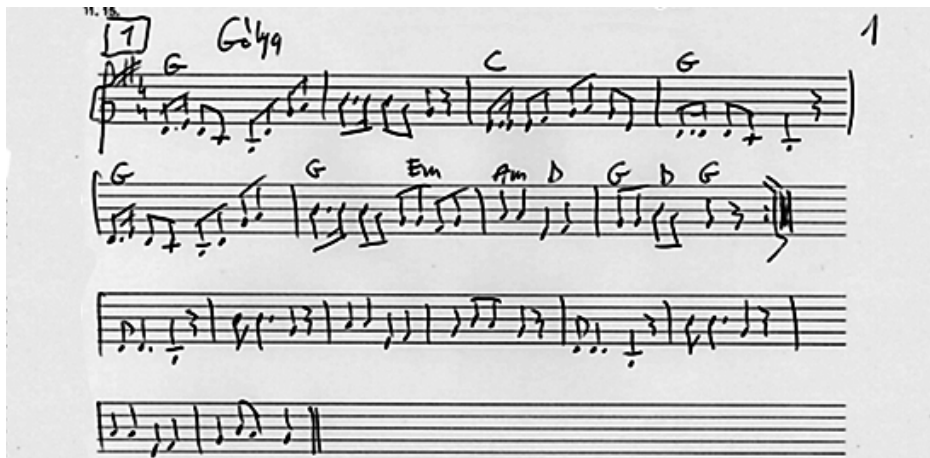
Mondtam a Hanzinak: gyere Szepi, varrjál egy hatalmas tokot neki.

Ánc, cváj, dráj

Ánc, cváj, dráj, fír, fünf, zeksz, zíbn, Ánc, cváj, dráj, fír, fünf, zeksz, zíbn

/ Ánc, cváj, dráj, ánc, cváj, dráj, Kű und Okszn fresszn háj. /

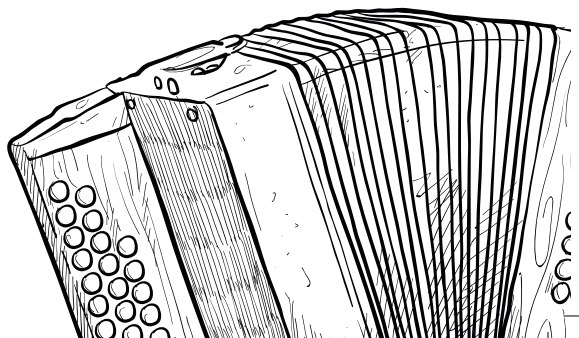
Pálicska

Pálicska, Pálicska kertet ásott, Pálicska kezére béka mászott
 / Luppaj csé hopp, luppaj csé hopp, Pálicska kezére béka mászott. /
 Pálicska, Pálicska kertet ásott, Pálicska lábára béka mászott
 / Hol fölmászott, hol lemászott, Pálicska lábára béka mászott. /

Lám megmondtam

Lám megmondtam te kislány, ne menj el az erdőbe,
 Mert ott van a kerülő, bele dob a gödörbe.
 / Te se szólj, te se szólj, Néked nem illik a szó /
 Bábi, Bábi de beteg, nem eheti a levest

Vízet inna, vize sincs, kútra menni senki sincs
 / Te se szólj, te se szólj, Néked nem illik a szó /
 Lauter Antal gyűjtése

6. A babostésztától a labdarózsáig

A hartyáni gasztronómia az évszázadok alatt sokat változott. A XX. század elején a főzés alapanyagai még a földeken megtermelt termények a liszt, a bab, a káposzta és a burgonya voltak. Abból varázsoltak a konyhában, amit saját maguk megtermeltek. Az idő előrehaladtával az ételek készítésében azonban már érezhetővé vált az új környezet hatása, mindenekelőtt a paprika, mint új fűszer alkalmazása.

Az étkezést a hét napjaihoz igazították. Hétfőn azt ették, ami vasárnapról maradt. Kedden sonkából sonkalevest vagy főzeléket amihez sonkát vagy füstölt húst kínáltak. Szerdán bableves gombóccal, csütörtökön megint sonkaleves főzeléssel, pénteken bableves, babos tészta volt. Szombaton bukta.

A vasárnapi ebédhez a hentestől hoztak marhahúst, amiből levest főztek, hozzá főzeléket. Nem volt rántott hús, csak őszre, mikor már megnőtek a márciusi csirkék. Abból már lehetett pörköltet csinálni, vagy húst rántani.

A lagzis sengás (lakodalmi ajándék):

Újhartyánon még az 1990-es években is 200–300 fős készítő s lagzikat tartottak. Ilyenkor egy szakácsnő irányításával az örömszülők közeli rokonai, barátai segédkeztek a főzésben. A hozzávalókat a lakodalom vendégei szinte összehordták. A négynapos készítés második napján már kezdték hordani a sengást.

Hogy ki, mit és mennyit hozott az attól függött, hogy milyen közel állt a családhoz. Mindenki tudta, hogy neki mit és mennyit illik vinni ajándékba. A vendégek közül a fiatal fiúk, lányok nem vittek, de a fiatal házások már igen. Aki vitt sengást, azt leültették, megvendégelték, hurkával, kolbásszal, szalonnával, töpörtyűvel, disznósajttal kínálták.

1. Karikázd be szerinted mit vittek a közeli rokonok?

2 kg túró, 5 kg cukor, 5 kg zsír, 2 kg vaj, 1 kg sajt, 10 db szalicil, 250 tojás, 4 kg kenyér, 10 db tejföl, 3 karfiol, 4 pár csirke, 2 tyúk, régebben kacsa is, 20 kg krumpli, 10 kg liszt,

2. A lagzis sütemények közül igen kedvelt volt a hercel és labdarózsa. Melyik miből készül?

Hercel

Labdarózsa

liszt

sütőpor

élesztő

rum vagy tejszín

tojássárgája

só

citrom reszelt héja

zsír

Rama

vaníliás cukor

vaj

cukor

egész tojás

7. "Egyetlen bűnünk a származásunk volt..."

Néhány éve az Országos Levéltárban leltük meg azt a listát, amit a Fegyverszünet Ellenőrző Bizottság 1945. évi márciusi 18-án kelt 26. számú rendeletére írtak össze a hartyáni Községhez és az Újhartyánból málenkij robotra elhurcoltak névsorát tartalmazza. Ez a lista 168 elhurcolt újhartyáni személy adataiból áll.

„1945. január 9-én szedtek össze bennünket, 16 és 30 év körüli nőket, férfiakat, és azt mondták, hat hétre megyünk kukoricát törni. Ezt hazudták. Géppuskás orosz katonák hajtották végig a falun a népet (...)
NOVIDONBASZ"

„Befogtak az ekébe, rudak mellé hat lányt, húztuk az ekét. Ugyancsak patogott az ostor a hátunkon."

„Novemberben már mínusz 40 fok volt, és az ablakoknak csak a helye. A szemöldökünk mindig deres volt, ahogy szuszogtunk."

„Voltam gulyás, bányász, szakács, meg ami csak kellett. Én is voltam beteg, de nagyon igyekeztem tartani magam, (...) aki egyszer leadta, annak vége is lett."

„1949. október végén bevagoníroztunk. Sem akkor, sem azóta nem tudjuk, milyen alapon hurcoltak ki bennünket."

„November 5-én leszálltunk a Pilisi állomáson. Mikor a teherautók a falu széléhez értek, fekete volt az út a néptől. Zúgtak a harangok. (...) mind nagyon vallásos katolikusok voltunk. Talán hit nélkül nem is tudtunk volna ilyen hosszú ideig kitartani."

8. Zenei anyanyelvünk, egy életre szóló kötelék

Nemzetiségi tudatunk megőrzésében kiemelkedő szerepe van a zenei anyanyelvünknek. Apáról fiúra szállt a hangszer, a kotta, a tradicionális fúvószene szeretete. Az első fotográfia, melyen egy hartyáni sváb zenekar látható, 1926-ban készült. A 20. század kezdetétől a 60-as évekig 3 alapzenekart említhetünk meg.

Az „Öreg bandát”, a Schenk-bandát és a Béla-bandát. Magyarországi német népzene, katonazenét, marsokat (indulókat), polkát, valcert és természetesen csárdást, később pedig slágereket is játszottak. A régi sváb zenekarok hangszerelosztása a következő volt: első szárnykürt (fligli), második szárnykürt (basszfligli), tenorkürt, baritonkürt, basszus trombita B, basszus trombita Esz, klarinét B, klarinét Esz, heligon (Bumberdo), kisdob, nagydob (slágverk)

Szerinted melyik hangszerek szerepelnek a képen?

Die Publikation wurde im Auftrag der Stadtverwaltung von Újhartyán
anlässlich des 260. Jahrestages der Ansiedlung erstellt.

Zusammengestellt und bearbeitet von: Andrea Tölli

Design: György Zoltán Majer

2024.

Vielen Dank an alle, die mit ihrer begeisterten Forschungsarbeit, Übersetzung, einem echten Gespräch, das an die Vergangenheit erinnert, und der Erstellung eines Fotos zur Entstehung der Publikation beigetragen haben.

Besonderer Dank geht an Lauter Antal, Majer György und Surman-Majeczki Martin, die bei der Sammlung und der deutschen Übersetzung mitgewirkt haben.

Eine Zeitreise

Poldi und Fróni weilten in dem Haus ihrer Hartianer Oma. Es ist viel Zeit seit ihrem letzten Besuch vergangen, vieles hat sich inzwischen verändert. Unterwegs haben sie bemerkt, dass der Platz, an dem sie immer vorbeigingen, umgestaltet wurde. Sie sind auf eine neue Statue und auf ein Schiff aufmerksam geworden. Während des Wartens auf die Oma in der schönen Stube haben sie einen alten Schrank entdeckt. Sie erinnerten sich nicht daran, seit wann der alte Schrank dasteht. Sie hatten Zeit genug, also, sie haben die Schranktür geöffnet, um nach Schätzen zu suchen.

Sie haben zuerst auf die innere Seite der Schranktür geblickt, an die mit Tintenstift Jahreszahlen geschrieben wurden. In der langen Reihe der Jahreszahlen konnten sie auch ihre Geburtsjahre lesen. Sie haben die Suche fortgesetzt. Sie haben noch ein handgeschriebenes zweisprachiges Gebetbuch, eine kleine Florianstatue und einen alten Hut gefunden, der mit einem Kranz aus farbigen Stoffresten verziert war.

Es tauchten noch weitere interessante Dinge auf, ein komischer Gegenstand aus der Küche, der eigentlich aus zwei Seihen zusammengesetzt war, ein alter schäbiger Mantel und die Trompete von Opa. Solange sie alles schön nebeneinandergelegt haben, tritt auch die alte Oma in das Zimmer rein. Sie blickte lächelnd auf ihre Enkelkinder, die einfach nicht verstanden haben, warum die Oma all diese scheinbar wertlosen Gegenstände aufbewahrt hat.

Solche Gegenstände, die alle sprechen können, eine eigene besondere Geschichte besitzen, Gefühle und Erinnerungen hervorrufen. Mithilfe von diesen merkwürdigen Gegenständen begann ein langes Märchen über eine lange Reise, über die Suche nach einer neuen Heimat, über Glauben, Arbeit, Freude und Schmerz. Und nicht zuletzt über Musik, die sie ihr ganzes Leben lang begleitet hat. Poldi und Fróni laden alle unsere Gäste auf eine Zeitreise ein. Mithilfe der zwei Märchenfiguren können Sie auch die 260-jährige Geschichte Hartians kennenlernen.

1. Unterwegs in die neue Heimat

Die Mehrheit der Hartianer Familien stammt aus den von Schwaben bewohnten bayerischen Landkreisen „Donau-Ries“ und „Dillingen an der Donau“. In der Stadt Ulm sind sie auf die fahrplanmäßig verkehrende Ulmer Schachtel aufgestiegen, um ihr Wohlergehen auf den infolge der Türkenkriege entvölkerten ungarischen Gebieten zu finden. Etwa zwei Wochen lang bedeuteten diese „Ordinarischiffe“ das Zuhause für 100–150 Auswanderer. Die vier Steuermänner mussten das Schiff geschickt manövrieren, damit die Riffe oder Felsen das Fahrzeug nicht beschädigen. Es dauerte oft mehr als zwei Wochen, bis sie das reiche Ungarland erreicht haben.

Seit 1764 kamen die Ansiedler nach Hartian – infolge des Kolonialpatents von dem Grafen Anton Grassalkovich I. – nicht direkt aus deutschem Boden, sondern aus anderen, schon früher besiedelten Ortschaften (aus Harast, Taks, Schorokschar und aus mehreren Ortschaften der Tschepele-Insel, aus Sankt Martin, Ujfluch usw.).

Der Ansiedlungsvertrag, den der Graf mit den deutschen Siedlern schloss, enthielt folgende Angaben:

Ordne die zeitgenössischen Quellenauszüge den Inhaltszusammenfassungen zu! (Wortschatz und Rechtschreibung der zeitgenössischen Texte stammen aus anderen deutschsprachigen Ansiedlungsverträgen)

Inhaltsangabe	Quellenauszug
datiert in der Burg von Gödöllő auf den 20. Februar 1764	Jeder Hauswirt wird schuldig seyn, jährlich zwölf Gulden in zwei Terminen uns in die Cassa zu zahlen.
Er verspricht 40 Familien Grundstück, Land und Wiesen.	Sie sollen nicht verpflichtet(et) seyn, andere Robath zu verrichten.

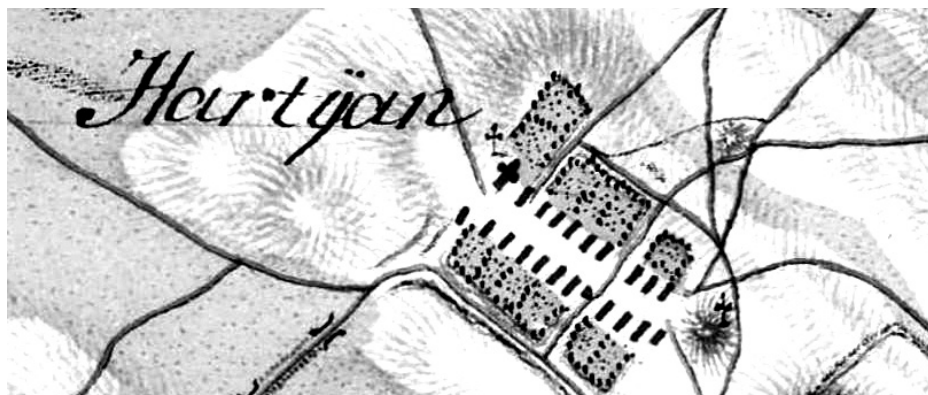
<p>Er schreibt jedoch vor, dass nur Häuser gebaut werden können, keine Hütten, und auch nur an der festgestellten Stelle.</p>	<p>Der Weinschank sie haben nämlich keine Weingärten wird der Gemeinde laut dem Gesetz von Fest Michaelis Archangeli bis zum Neujahr erlaubt, aber die Fleischstube wird für die Herschafft reserviert.</p>
<p>Er verspricht den Siedlern und Hausbauern Steuerfreiheit für ein Jahr, die für drei Jahre in Richtung Burgkomitat auch gilt.</p>	<p>Aus dem Herrenhaus in Kakucs sollen sie sechs Dage lang auf den Allod des Grundherrn Mist führen.</p>
<p>Pro Jahr soll jeder 12 Forint in 2 Raten in die Kasse der Grundherrschaft von Gödöllő am Tag von St. Georg und St. Michael einzahlen.</p>	<p>geben in der Burg Gödöllő, am zwanzigsten Februar, Anno siebenzehnhundert vier und sechzig</p>
<p>Es wird kein weiterer Frondienst verlangt, aber jeder soll im Dienst des Grundherrn 4 Tage arbeiten: mähen und Heu tragen.</p>	<p>Vierzig Teutschen Familien werden Grund, Aucjker in der Pusta angewiesen.</p>
<p>Er stellt der Gemeinde die Kneipe zur Verfügung, nicht aber die Metzgerbank.</p>	<p>Erstlichen soll ein gantzes Hauß gebaut werden an dem aus gemeßenen Orth, in einer Linie zur Straße. Kheiner khan aber Erdhütten errichten.</p>
<p>Im Winter sollen sie auf dem Meierhof in Kakucs 6 Tage arbeiten.</p>	<p>Befreyet werden Sye von allen Herrschaftssteuern, Gaaben und Lasten ein Jahr lang.</p>
<p>Er verspricht 40 Familien Grundstück, Land und Wiesen.</p>	<p>Sie sollen nicht verpflicht(et) seyn, andere Robath zu verrichten.</p>

2. „Wie die Saat, so die Ernte“

Unsere Ortschaft erscheint unter dem Namen Új-Hartyán (Neu-Hartian) ab 1772 in verschiedenen feudalen Aufzeichnungen. Das ursprüngliche Straßendorf wurde mit Quer- und Parallelstraßen erweitert und wuchs relativ schnell zu einem Schachbrettdorf. 1776 wird unsere Barockkirche fertig, die Herzog Anton Grassalkovich (der Sohn unseres Ansiedlers) errichten lassen hat.

1779 hat das Bistum Waitzen nicht nur ein selbständiges Pfarramt in Hartian gegründet, sondern es hat in der Stiftungsurkunde den Bau der ersten Dorfschule auch verordnet. Der erste Pfarrer hatte es eilig, für die Erziehung der Jugend zu sorgen, 1781 stand schon das Schulgebäude. Um die gesundheitliche Versorgung gewährleisten zu können, hat die Gemeinde einen eigenen Chirurgen angestellt.

Nach einer Aufzeichnung aus dem Jahre 1774 verfügte Hartian zehn Jahre nach seiner Gründung bereits über 260 Einwohner. Dies bedeutete etwa 50–55 Familien in der heutigen Hauptstraße. Aus der ersten Karte kann man entnehmen, dass die ganze Strecke der heutigen Hauptstraße schon bebaut worden war und am Ende dieser Straße, auf dem Gebiet des heutigen Lövölde Platzes eine Lehmgrube zu finden war. Wahrscheinlich haben die ersten Einwohner den nötigen Lehm zum Hausbau in der Hauptstraße aus dieser Grube gewonnen. Die Häuser waren mit Stroh, die Kirche war mit Holzschindeln bedeckt. In der Mühlenstraße stand ein einziges Gebäude, die Mühle, nach der sie später benannt wurde.

Alte Berufe in Hartian aus der Ansiedlungszeit In dem Ortsfamilienbuch von Hartian sind zahlreiche Berufsamen zu finden.

Was denkst du, welche Berufe waren typisch damals? Markiere diese!

Feldhüter, Bergmann, Schuster, Schreiner, Informatiker,
Fußballspieler, Maurer, Schulmeister, Fahrer, Pfarrer, Gastwirt, Schafhirt,
Buchhalter, Schlosser, Bankmitarbeiter, Schweißwerkmeister, Schneider,
Faßbinder, Zahnarzt, Metzger, Singmeister/Lehrer, Müller,
Krankenpflegerin, Weingärtner, Schindelmacher, Elektroniker, Notar,
Ansiedler/Bauer, Automechaniker, Getreidewart

*Finde die Namen der ansässigen Familien!
Verbinde die Buchstaben, ohne deinen Finger zu heben!*

K	A	L	T
X	U	E	I
T	N	N	X
E	R	I	H
C	F	A	T
K	Ö	L	A
E	N	A	L
R	I	G	R

Kaltenecker
König
Lang
Lauter
Faith
Arlath

3. „Ohne Glauben kann man weder schaffen noch leben“

Das einzige Baudenkmal von Hartian ist die 1776 in Barockstil erbaute Sankt-Barbara-Kirche. Nach dem Historia Domus unserer Kirche wurde die jetzige Kirche auf die Grundlagen der Ruinen der mittelalterlichen Kirche aufgebaut. Die Matrikelführung begann 1779. Das Pfarrhaus wurde 1981 fertig. Die Orgel wurde 1680 in Belgrad (Weißenburg) angefertigt, von hier kommt sie zuerst nach Ofen und 1778 nach Hartian. 1830 wurde sie zum ersten Mal erneuert.

Hier sind drei Geschichten über die Beziehung zwischen den Gläubigen in Hartian und der Kirche:

Im Juni 1840 wurde die lange Dürre durch einen Sturm beendet, der mit einem riesigen Blitz begann, der die Holzschindeln des Kirchturms in Brand setzte. Um die Ausbreitung des Feuers zu verhindern, nahm das ganze Dorf an der Brandbekämpfung teil. Und da ein Großteil der Brunnen ausgetrocknet war, brachten die meisten Milch von zu Hause und löschten das Feuer damit.

„Es geschah am 31. Mai 1860, als das ganze Volk in festlicher Kleidung in der Dorfmitte auf den sich von Örkény (Erkin) nähernden Bischof von Vác (Waitzen) wartete, der gerade das Sakrament der Firmung spenden wollte. Die Freude, die die Herzen der Gläubigen erfüllte, spiegelte sich in den wunderschön verzierten, ordentlichen Häusern wider.

Da die gebildeten Musiker aus Hartian Christus gläubig waren, begleiteten sie den Bischof mit ihrer Musik bis zur Kirche und spielten so schön, dass seine Exzellenz dies während seines Aufenthalts immer wieder erwähnte, und vor seiner Abreise auch feierlich erklärte, dass er mit dem Empfang sowohl in der Kirche als auch in der Schule äußerst zufrieden war.“
(Historia Domus)

Unsere Kirche hat zwei Schutzpatrone: die Heilige Barbara und den Heiligen Wendelin. Die Kirmes wurde immer gefeiert, da aber der Tag der Heiligen Barbara (4. Dezember) bereits in die Adventszeit fällt, durfte an dem Tag nicht getanzt werden. So wurde vor fast 100 Jahren der Termin der Kirmes auf das Fest unseres zweiten Schutzpatrons, des Heiligen Wendelin (20. Oktober), verschoben.

Ordne die folgenden kirchlichen Ereignisse in die richtige Reihenfolge!

- Kirchweih – Erntedank am Wendelin Altar
- Dreikönigstag – Haussegen
- Maria Lichtmess – Kerzenweihe
- Weihnachten – Christkindspiel
- Blasius Tag – Blasiussegen
- Fronleichnamfest – Prozession
- Karfreitag – Passionsspiel
- Aschermittwoch – Empfang des Aschenkreuzes

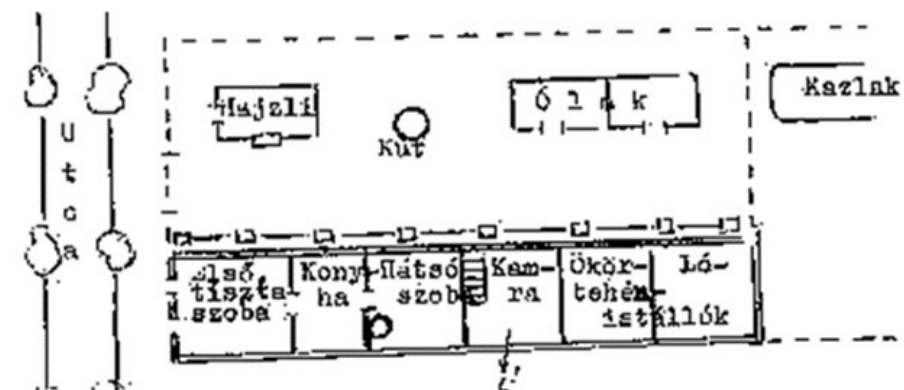

Majer György Zoltán

4. „Aus den Steinen, die uns in den Weg rollen, können wir mit ein wenig Geschick eine Treppe bauen.“

Auch am Ende des 19. Jahrhunderts waren die Häuser mit Strohdächern aus Lehm und Erde gestampft. Das einzige Backsteingebäude war die Kirche, aber ihr Dach war auch mit Holzschindeln bedeckt. Lange Streifenhäuser mit einem oder zwei Fenstern zur Straße waren in Mode, normalerweise unter einem Dach mit den Ställen.

Das Leben spielte im Sommer im Häusle und im Winter im hinteren Zimmer. Die schöne Stube vorne wurde nur für besondere Feiertage und Gäste genutzt. Jedes menschliche Leben begann und endete in diesem Raum. Die wohlhabenden Bauern hatten ein Haus mit folgendem Grundriss:

1. Zeichne anhand des Grundrisses, wie das Haus ausgesehen hat!

2. Bringe die Sätze in die richtige Reihenfolge, um zu erfahren, wie die Häuser früher gebaut wurden!

- Der Fußboden war aus gestampftem Lehm. Dies wurde in Hartian gestampft und jede Woche mit feuchtem Ton angestrichen. Zur Verzierung wurde er mit feuchtem Sand bestreut.
- Das Dach wurde aus Akazienbalken gebaut und mit Schilf bedeckt.
- die Häuser wurden früher aus einer Mischung aus Lehm-Stroh-Wasser (=Szacc) errichtet.
- Diese Baumethode existierte noch in den 1960-er und 1970-er Jahren.
- Der „szaccoló“ Mann brachte ihn mit einer Eisengabel an der Wand an.
- Ein „Szacc“ durfte 1m hoch sein, und man musste warten, bis es trocken. Erst dann konnte es weiter aufgetragen werden. Die Menschen verteilten diesen Stoff und trampelten ihn mit den Füßen.

5. „Foschengkroncni“, „Umasunsundog“ und das Blochziehen

„Alle Bälle hatten damals ihren eigenen festen Tag. Es war so, dass wir am Weißen Sonntag immer getanzt haben, am Pfingstmontag auch. Im Sommer gab es immer einen Ernteball, zu Anna Tag gab es in allen Kneipen einen Ball, nachher gab es kaum mehr Bälle, nur den Kirchweihball.“

„Der Ball begann immer mit dem Tanz der Burschen, mit einem Marsch, dies folgten schon die Paartänze, der Walzer, der Ländler und die Polka (in Hartian wird sie als Hops bezeichnet). Nach diesen hat die Kapelle eine Schnellpolka, einen langsamen Tschardasch und einen schnellen Tschardasch gespielt.“

Die traditionelle „Roszt“ (die Bezeichnung stammt aus dem Wort Rast) bestand aus den folgenden Tänzen: Walzer, Hops, Tschardasch und Schnelltschardasch (in der Wirklichkeit eine Schnellpolka).

Die Feuerpolka war in Hartian eine beliebte Schnellpolka, die die Musikanten oft in den vier Ecken des Raums verteilt gespielt haben. In allen Bällen hat die Kapelle die Tanzreihe „gólyaegyveleg“ („Storchmischung“) gespielt. Diese beliebten Tänze hat das Publikum immer mit großem Applaus belohnt. In den Bällen haben die Burschen oft aus Übermut den sogenannten „Huttanz“ getanzt.

Bei diesem Tanz standen sie in einem Kreis. Der eine Bursche trat mit einem Hut in seiner Hand in die Mitte des Kreises. Die anderen Tänzer standen um ihn herum. Die Kapelle begann zuerst langsam, später immer schneller zu spielen. Der Solotänzer hielt den Hut in seiner rechten Hand, er setzte ihn zwischen seinen Beinen in die linke Hand und umgekehrt.

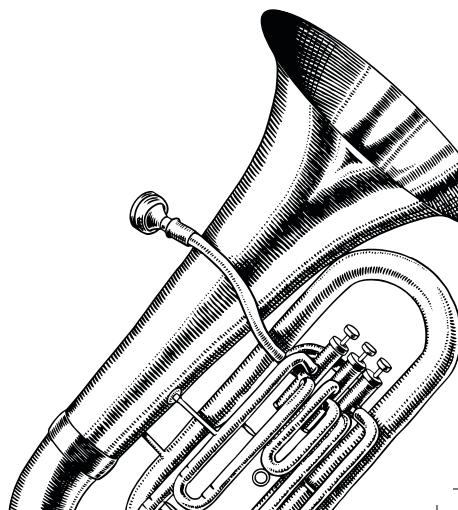
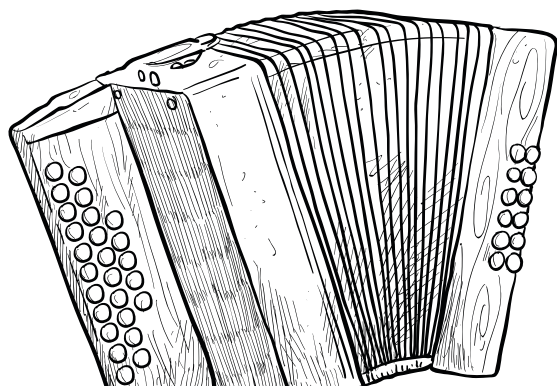
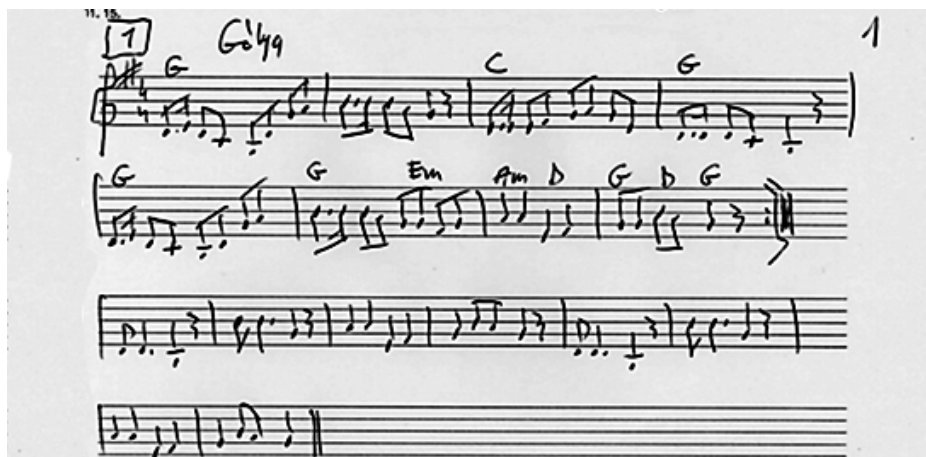
Nachher hat er den Hut auf seinen Kopf gesetzt und dreimal gehopst. Der Solotänzer hat solange getanzt, bis der Hut aus seiner Hand nicht herausgefallen ist. Dann kam der nächste mutige Kandidat.

Ein ähnlicher Männertanz ist bis heute charakteristisch, nämlich das Paartanz zweier Männer während des Marsches, der ebenfalls in einem Kreis getanzt wird.

Sie fassen die rechte Hand des Anderen an (so wie beim Händeschütteln), den linken Arm legen sie nach hinten und tanzen auf die Rhythmen des Marsches Polkaschritte.

Es ist auch ein besonderer Brauch, dass fast alle Gäste, bevor sie aus dem Ball nach Hause gehen, einen Marsch von der Kapelle bestellen.

6. Von der Fisolen Nudel bis zum Schneeball

Auch die Ungarndeutschen in Hartian hatten einen ziemlich festen Wochenplan fürs Essen. Am Montag haben sie das gegessen, was vom Sonntag übriggeblieben ist. Am Dienstag haben sie in der Regel Schinkensuppe und einen Eintopf mit Schinken oder gekochtem Fleisch zubereitet. Am Mittwoch stand Fisolen Suppe mit Knödel, am Donnerstag wieder Schinkensuppe mit irgendeinem Eintopf, am Freitag Fisolen Suppe mit Fisolen Nudel auf dem Menü. Am Samstag haben sie oft ihren Ofen eingeheizt und Buchtel gebacken.

Für das Mittagsessen am Sonntag haben sie Rindfleisch von dem Metzger gekauft und daraus Suppe gekocht mit irgendeinem Eintopf. Es gab damals kein Schnitzel, nur im Herbst, als die Märzhünchen schon groß genug waren. Aus den Hähnchen hat man meistens Pörkölt oder Schnitzel gemacht. Nach dem Schweineschlachten haben sie meistens Schweinewaren gegessen, aus dem frischen Fleisch haben auch die Freunde und die Verwandten bekommen.

Das Hartianer „sengás“ (Hochzeitsgeschenk)

In Hartian hielt man sogar noch in den 1990-er Jahren viele Hochzeiten mit der Teilnahme von 200–300 Gästen, wobei man die Gerichte selber zubereitet hat. Das bedeutete, dass die Verwandtschaft und die Freunde unter der Leitung einer erfahrenen Köchin bei dem Kochen und Backen geholfen haben. An dem zweiten Tag der viertägigen Hochzeitsvorbereitungen hat man angefangen die nötigen Geräte und Zutaten zusammenzutragen.

Die Menge dieser Geschenke hing davon ab, wie nahe Beziehung man zu der Familie hatte. Alle wussten genau, was und wie viel sie schenken sollten. Die Jugendlichen haben noch nichts gegeben, die jungen Verheirateten aber schon. Wer mit irgendetwas zu den Hochzeitsvorbereitungen beigetragen hat, wurde auch mit Wurst, Speck, Sülze, Grammeln (usw.) bewirtet.

Was haben eurer Meinung nach die nächsten Verwandten geschenkt? Markiert diese!

2 kg Quark, 5 kg Zucker, 5 kg Fett, 2 kg Butter, 1 kg Käse, 10 Stück Salicylsäure, 250 Eier, 4 kg Brot, 10 Dosen Sauerrahm, 3 Blumenkohl, 4 Hähnchen, 2 Hühner, früher Ente auch, 20 kg Kartoffel, 10 kg Mehl

Das „Herzel“ und der Schneeball gehören zu den beliebtesten Hochzeitsgebäcken in Hartian. Welche Zutaten gehören zu welchen Gebäcken?

Herzel

Schneeball

Mehl

Backpulver

Hefe

Rum oder Sahne

Eigelb

Salz

geriebene Zitronenschale

Fett

Rama

Vanillezucker

Butter

Zucker

ein ganzes Ei

7. „Unsere einzige Schuld war unsere Abstammung...“

Vor ein paar Jahren entdeckten wir im Landesarchiv die Liste, die auf den Beschluss Nr.26. (18.März 1945) des Alliierten Kontrollrates im Rathaus von Hartian zusammengestellt wurde und die Namensliste der zur „Malenkij Robot“, zur „kleinen Arbeit“, Verschleppten enthält. Diese Liste besteht aus den Daten der 168 Hartianer Verschleppten.

An der Tafel können Sie die Erinnerungen der Überlebenden lesen.

„Am 9. Januar 1945 versammelten sie uns, Frauen und Männer im Alter von 16 bis 30 Jahren, und sie sagten, wir würden sechs Wochen lang Mais brechen. Das war eine Lüge. Russische Soldaten mit Maschinengewehren trieben die Menschen durch das Dorf (...) Novidonbas“

„Man hat uns, sechs Mädchen, vor den Pflug gespannt, wir haben den Pflug gezogen. Die Peitsche knallte auch uns auf den Rücken.“

„Im November waren es schon 40 Grad minus, und die Fensterscheiben fehlten. Unsere Augenbrauen waren immer bereift, wenn wir seufzten.“

„Ich war Rinderhirt, Bergmann, Koch und was man gerade brauchte. Ich war auch krank, aber ich bemühte mich sehr, mich zu halten (...). Wer es einmal aufgab, der war tot.“

„Ende Oktober wurden wir einwaggoniert. Weder damals noch heute wissen wir, warum wir verschleppt wurden.“

„Am 5. November stiegen wir am Bahnhof von Pilis aus. Als die Lastkraftwagen den Rand des Dorfes erreichten, waren die Straßen schwarz von den Menschen. Die Glocken läuteten. (...)

Wir waren alle sehr religiöse Katholiken. Vielleicht hätten wir ohne Glauben nicht so lange durchhalten können.“

8. Unsere musikalische Muttersprache ist eine lebenslange Bindung

In der Bewahrung unseres deutschen Identitätsbewusstseins spielte unsere musikalische Muttersprache eine unentbehrliche Rolle. In Hartian wuchsen in den letzten Jahrhunderten Musikedynastien auf. Vom Vater auf Sohn wurde die Liebe zu den Instrumenten, Noten und zu der traditionelleren Blasmusik überliefert. Das älteste Hartianer Kapellenfoto stammt aus dem Jahre 1926.

Von dem Anfang des 20. Jahrhundert bis zu den 1960-er Jahren können wir drei bedeutende Kapellen erwähnen: die Alte Bande, die Schenk-Bande und die Béla-Bande. Sie hatten alle ein eigenes Wirtshaus, in dem sie anlässlich der Bälle und Hochzeiten musiziert haben. Sie haben vor allem ungarndeutsche Volkslieder, Militärmusik, Marsch, Polka, Walzer, Tschardasch und später natürlich auch Schlager gespielt.

Die Instrumentenverteilung der alten ungarndeutschen Blaskapellen sah folgendermaßen aus:

Erstes Flügelhorn (Fligli), zweites Flügelhorn (Bassfligli), Tenorhorn, Baritonhorn, Basstrompete B, Basstrompete Es, Klarinette B, Klarinette Es, Helikon (Bumberdo), kleine Trommel, große Trommel (Schlagwerk)

Welche Instrumente findest du auf dem Bild?

The publication was commissioned by the Municipality of Újhartyán on the occasion of the 260th anniversary of the settlement.

Compiled and edited by: Andrea Tölli

Design: György Zoltán Majer

2024.

Thanks to all those who, with their enthusiastic research work, translation, a real conversation evoking the past, and the creation of a photo, helped the publication come to life.

Special thanks to Lauter Antal, Majer György, and Surman-Majeczki Martin, who took part in the collection work and the German translation.

Time Travel

Poldi and Fróni were at their great-grandmother's house. They hadn't been here for a long time, and a lot has changed since then. On the way here, they noticed that the square they passed by had transformed. They noticed a statue on one side and a large ship on the other. Now they were waiting in the room. They noticed an old cupboard in the corner.

They didn't remember how long it could have been there. They had time, so they decided to see what treasures it might hide. As they opened the door, they saw dates written in pencil on the inside. Their own birth dates were also listed. They started rummaging. They found a bilingual prayer book written in colourful calligraphic letters.

A small statue that stylized Saint Florian. An old hat, which once had a ribbon made of colourful pieces of fabric threaded onto it. They also found a strange device that looked like two filters had been fastened together. An old worn coat and grandpa's trumpet emerged from the bottom of the cupboard.

When they put everything in a nice row, great-grandmother arrived. She watched Poldi and Fróni with a smile, who didn't understand why she kept these objects. The objects that speak, have a story, evoke feelings, memories.

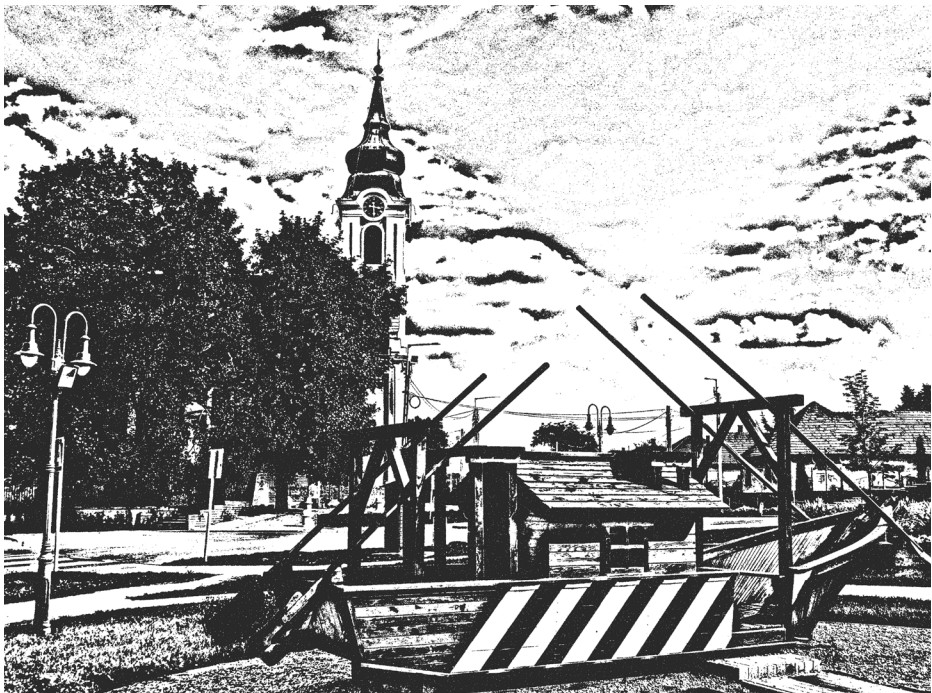
With their help, a long story began, a long journey about searching for a new home, faith, work, joy and sorrow, and of course about music, which accompanied their lives throughout. With the help of Poldi and Fróni, our dear visitors can get acquainted with the 260-year history of Újhartyán."

1. On the way to the new homeland

The majority of the families settling in Újhartyán came from the "Donau-Ries" and "Dillingen an der Donau" districts in Bavaria, which were inhabited by Swabians. They boarded the "Ulmer Schachtel", which operated on the Danube according to the schedule, in the city of Ulm. These cargo barges provided a home for 100-150 people.

The four helmsmen had to manoeuvre skilfully on the winding river, so that a protruding section of the shore or a rock would not damage the fragile watercraft. It took up to two weeks to reach Hungarian soil.

In 1764, as a result of the proclamation of Count Antal Grassalkovich, the Germans populating Újhartyán did not come directly from Germany, but from the surrounding villages (Dunaharaszti, Taksony, Soroksár and the settlements of the Csepel Island: Szigetszentmárton, Szigetújfalu, etc.).

The settlement contract, which the count made with the settlers, contained the following.

- Dated: In the castle of Gödöllő, February 20, 1764.
- Promises a house site, land, and meadow for 40 families.
- However, it stipulates that only a house can be built, not a hut, and only at the designated place.
- Promises one year of tax exemption for those settling here, house builders, which is for 3 years towards the county.
- Every year, 12 forints must be paid into the treasury of the Gödöllő estate, in two instalments, on Saint George's and Saint Michael's day.
- The pub is made available to the village, but not the butcher's shop.
- Does not demand any other labor, but 4 days must be worked for the lordship, mowing, carrying hay.
- In winter, 6 days must be worked at the Kakucs lordship's farm.

2. Sowing Seeds

The settlement, known as Új-Hartyán, with jurisdiction extending to Hernád and Vatyapuszta, has been listed in feudal records since 1772. Our baroque-style church was completed in 1776, built by Prince Antal Grassalkovich (the son of the founder).

The Diocese of Vác established an independent parish in 1779, the founding charter of which also provided for the construction of a school. The first parish priest immediately took care of the education of the youth, the first school was built in 1781, and a surgeon was even employed to provide for the health care of the village.

According to the 1774 census, the settlement had 260 inhabitants. This represented 50–55 families in the area of today's Main Street. The map clearly shows that today's Main Street was already fully developed, the pit on Lövölde Square was already there, presumably this is where the amount of clay was mined from which the houses on Main Street were built.

The houses were covered with straw roofs, the church with wooden shingles. In today's Malom Street there was only one house, the mill, from which the street later got its name. In 1780, based on the number of serf plots, the village was already the fifth largest settlement in the estate. The originally one-street settlement gradually grew into a checkerboard-like settlement.

Old professions in Újhartyán at the time of the German settlement.

The Újhartyán "family tree book" usually indicates the husband's occupation at church weddings, and the social status of the settling families.

Circle what you think were the professions at the time of the settlement!

field guard, miner, shoemaker, carpenter, informatician, footballer, mason, school principal, car driver, priest, innkeeper, restaurateur, shepherd, herdsman, accountant, locksmith, bank clerk, welder, tailor cooper, dentist, butcher, cantor teacher, miller, nurse, winemaker, shingle maker /roofer, electrician, notary, settler /settler farmer, car mechanic, grain transporter,

Find the names of the families settling in!

Tie the letters together so that you do not lift your finger.

K	A	L	T
X	U	E	I
T	N	N	X
E	R	I	H
C	F	A	T
K	Ö	L	A
E	N	A	L
R	I	G	R

Kaltenecker

König

Lang

Lauter

Faith

Arlath

3. "Without faith, neither creation nor life is possible".

Our only monument building is the Saint Barbara Roman Catholic Church, built in baroque style in 1776. According to the testimony of *Historia Domus*, it was built on the site of the ruins of a small church protruding from the ground. Its registers begin in 1779. Its parish was built in 1781. Its organ was made in Belgrade in 1680. From there, it was moved to Buda, and then to our church in 1798. It was renovated in the 1830s.

Here are three stories that speak of the relationship between the God-fearing people of Hartyán and the Church:

In June 1840, a long drought ended with a storm that began with a huge lightning strike, which set fire to the shingle roofing of the church tower. To prevent the spread of the fire, the whole village took part in the extinguishing, and since a good part of the wells had dried up, most people brought milk from home and extinguished the fire with it.

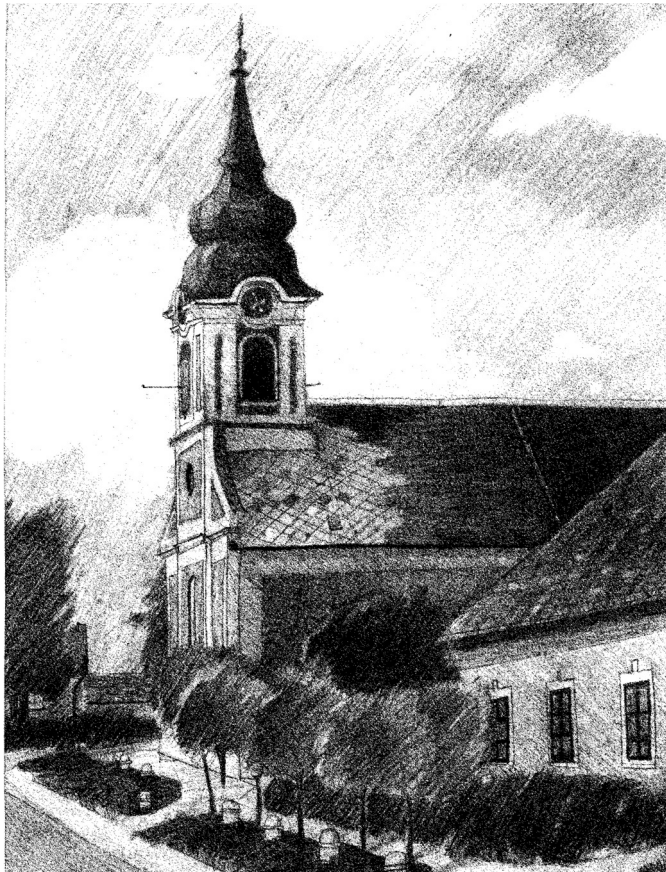
"On May 31, 1860, it happened that the bishop of Vác, who was administering the sacrament of confirmation, was awaited by the whole people in festive attire in the middle of the village. The joy that filled the hearts of the faithful was reflected on the beautifully decorated and prettified walls of the houses. Being suitable, skilled followers of Christ, the musicians of Hartyán accompanied His Eminence to the church with music, and they played so skilfully that His Eminence gladly mentioned it all the way on the confirmation road, but before his departure he declared that he was very pleased with everything, both in the church and in the school." (*Historia Domus*)

Our church has two patron saints, Saint Barbara and Saint Wendel. The church feast always went with celebration, but on Barbara's day (December 4), which already falls during the Advent period, dancing was not allowed. Thus, nearly 100 years ago, the date of our church feast was moved to the feast of our co-patron saint, Saint Wendel (October 20).

Put the church events in the correct order!

- Church fair – Thanksgiving at the altar of Saint Wendel
- Candlemas – Candle blessing
- Corpus Christi – Procession
- Epiphany – Three Kings' procession
- Saint Blaise's Day – Blessing of throats
- Christmas – Nativity play
- Good Friday – Passion singing
- Ash Wednesday – Ashing

Colour the church!

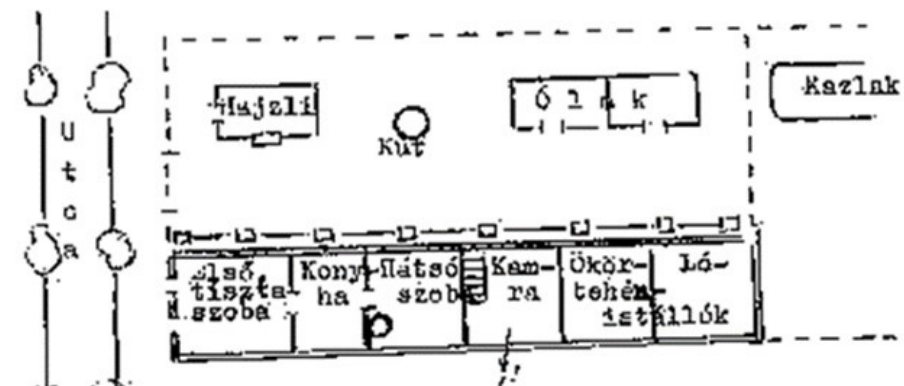

Majer György Zoltán

4. "With a little skill, we can build stairs from the stones that roll in our way."

The houses were still all with steep roofs, made of adobe or rammed earth at the end of the century. The only brick building was the church, but its roof was also covered with wooden shingles. Long ribbon houses with one or two windows facing the street were fashionable, usually built together, under one roof with the stables. Life took place in the summer in the veranda, in winter in the back room. The first clean room was only used for special holidays or when guests came. Every person's life started and ended in this room.

The house of the wealthier farmers was divided as follows:

1. Draw what the house might have looked like based on the floor plan!

2. Put the sentences in the correct order and you will find out how they used to build houses!

- A 'szacc' could be 1 m high, you had to wait until it dried. Only then could you continue to stack upwards.
- The roof was built from acacia beams, covered with reeds.
- The 'szaccoló' man put it on the wall with a pitchfork.
- The houses were made from a mixture of clay-straw-brick-water.
- This method of wall building was still in operation in the 60s and 70s.
- The floor was compacted clay. In Hartyán they 'tapped' it and glazed it weekly with wet clay.
- People trampled this spread material with their feet.
- Then they sprinkled it with wet sand for decoration.

5. Foschengkroncni", "umasunsundog" and the log pulling

"The balls had their regular days in the past, it was such that on White Sunday there was a dance, on Pentecost Monday there was a dance, in the summer there was a harvest ball, on Anna's day in every pub, after that there was hardly any ball, possibly at the fair..."

The ball started with the boys' dance with the march, and then followed by paired dances such as the waltz, the ländler, and then the hopsz (the name for polka in Újhartyán), followed by the schnellpolka, then the slow csárdás and the fast csárdás.

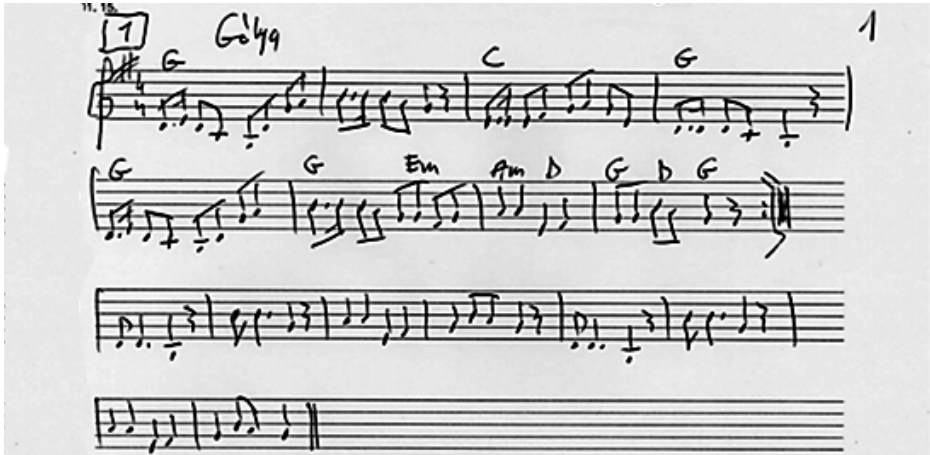
The traditional roszt consisted of the following dances: waltz, hopsz (polka), csárdás, fast csárdás (fast polka). The fire polka was a popular schnellpolka, in which the musicians often played in the four corners of the room, answering each other.

In every ball, wedding, the band once played the stork medley. This popular dance was rewarded by the audience with applause for the band. The boys danced the so-called "hat dance" out of virtue. They stood in a circle. A boy with a hat in his hand stepped into the middle of the circle.

The band started to play the music of the hat dance first slowly, then later faster. The solo dancer transferred the hat held in his right hand between his legs to his left hand, then back to his right hand, then put the hat on his head and skipped three times. This lasted until the dancer dropped the hat from his hand. Then came the next one.

A similar male virtue dance was the male paired march danced during the march. They extended their hands to each other in a greeting-like manner with one hand, and put their other hand behind them, while they danced in polka steps to the rhythm of the march. Generally, when leaving the ball, wedding, they danced the last dance after ordering a march from the band.

Colour the picture!

6. From bean noodles to ball roses

The gastronomy of Hartyán has changed a lot over the centuries. At the beginning of the 20th century, the main ingredients for cooking were still the crops grown in the fields: flour, beans, cabbage, and potatoes. They conjured up in the kitchen what they themselves had grown. As time progressed, however, the influence of the new environment became noticeable in the preparation of food, especially the use of paprika as a new spice. They adjusted their meals to the days of the week.

On Monday, they ate what was left from Sunday. On Tuesday, they made ham soup or stew, to which they served ham or smoked meat. On Wednesday, bean soup with dumplings, on Thursday again ham soup with stew, on Friday bean soup, pasta with beans. On Saturday, sweet roll. For Sunday lunch, they brought beef from the butcher, from which they made soup, with stew. There was no breaded meat until autumn, when the March chickens had grown. From that, they could make stew or breaded meat.

The wedding gift (sengás):

In Újhartyán, they still held weddings with 200–300 people preparing in the 1990s. At these times, under the direction of a cook, the parents of the bride and groom's close relatives and friends helped with the cooking. The guests of the wedding practically brought the ingredients together. On the second day of the four-day preparation, they already started to bring the sengás. What and how much someone brought depended on how close they were to the family.

Everyone knew what and how much it was appropriate to bring as a gift. Among the guests, the young boys and girls did not bring anything, but the young married couples did. Those who brought sengás were seated, entertained, served with sausage, bacon, cracklings, pork cheese.

Circle what you think the close relatives brought?

2 kg cottage cheese, 5 kg sugar, 5 kg fat, 2 kg butter, 1 kg cheese, 10 pcs aspirin, 250 eggs, 4 kg bread, 10 pcs sour cream, 3 cauliflowers, 4 pairs of chicken, 2 hens, in the past also duck, 20 kg potatoes, 10 kg flour,

Among the wedding pastries, the hercel and the rose-shaped pastry were very popular. What are they made of?

Hercel

Rose-shaped pastry

flour

baking powder

yeast

rum or cream

egg yolk

salt

grated lemon zest

fat

Rama

vanilla sugar

butter

sugar

whole egg

7. "Our only sin was our origin..."

A few years ago, we found a list in the National Archives, which was compiled in response to the 26th order of the Armistice Control Committee dated March 18, 1945, at the Hartyán Town Hall and contains the list of those deported from Újhartyán for forced labor. This list consists of the data of 168 deported persons from Újhartyán.

The survivors' memories can be read on the board.

"On January 9, 1945, they gathered us, women and men around the ages of 16 and 30, and said we were going to grind corn for six weeks. They lied. Russian soldiers with machine guns drove the people through the village (...) NOVIDONBASZ" "

"They hitched us to the plow, six girls next to the poles, we pulled the plow. The whip was also cracking on our backs."

"In November it was already minus 40 degrees, and the windows were just a place. Our eyebrows were always frosty as we puffed."

"I was a herdsman, a miner, a cook, and whatever was needed. I was also sick, but I tried very hard to hold myself, (...) whoever gave up once, it was over for them."

"At the end of October 1949, we were loaded into wagons. Neither then nor since do we know on what basis they deported us." "On November 5, we got off at the Pilis station. When the trucks reached the edge of the village, the road was black from the people. The bells were ringing. (...) we were all very religious Catholics. Perhaps without faith, we could not have endured for such a long time."

8. "Our musical mother tongue, a bond for life"

Our national consciousness plays a prominent role in preserving our musical mother tongue. The instrument, the sheet music, the love of traditional wind music was passed down from father to son. The first photograph of a Hartyán Swabian band was taken in 1926. From the beginning of the 20th century to the 1960s, we can mention 3 basic bands. The "Old Band", the Schenk Band, and the Béla Band. They played German folk music from Hungary, military music, marches (starters), polkas, waltzes, and of course csárdás, and later hits as well.

The instrument distribution of the old Swabian bands was as follows: First wing horn (fligli), second wing horn (bass fligli), tenor horn, baritone horn, bass trumpet B, bass trumpet Esz, clarinet B, clarinet Esz, heligon (Bumberdo), small drum, big drum (percussion)

In your opinion, which instruments are in the picture?

1. Templom

Egyetlen műemlék épületünk, az 1776-ban barokk stílusban épült Szent Borbála Római Katolikus Templom.

2. Betelepítési emlékmű

(A szobor és az emlékmű Rizmajer Róbert alkotása)

3. Ulmer Schachtel

A betelepülők hajója. A németországi Ulm városában ácsolták ezeket a teherszállító dereglyéket. 100–150 embernek több mint két héten keresztül ez volt az otthona. A hajó az eredeti Ulmer Schachtelnek 1/4-es makettje.

4. I. Grassalkovich Antal gróf mellszobra

Birtokain jelentős mértékben előmozdította a magyarországi német telepítést. Újhartyán alapját az 1764-ben kelt telepítési felhívása és az azt követő szerződés vetette meg.

5. Nemzetiségi iskola

1998 óta folyik ismét német nemzetiségi oktatás az intézményben. A nemzetiségi tánc mellett hagyományőrző programok erősítik az identitást.

6. Flórián szobor

1910. júniusában tűzvész pusztított a településen. Az akkor felállított szobor másolatát a 100. évforduló alkalmából a Szép utca elején kialakított emlékparkban helyezték el.

7. I. Világháborús emlékmű

1935-ben Habsburg József főherceg avatta fel a Hősök szobrát.

8. Városháza

2020 óta ebben az új épületben működik a Polgármesteri Hivatal.

9. Bélagödör

A településen található agyag-lelőhelyek egyike volt, ahonnan a házépítéshez hordták az agyagot.

10. Nemzetiségi óvoda

2009-ben épült Gyermekvár óvodában német nemzetiségi nevelés zajlik.

11. Tájház, Bagolyfészek Kézművesház és Ifjúsági szállás

2014-ben nyílt meg a „Tájházunk”. A régi sváb parasztházban a XX. század első felében használt tárgyak láthatók. A Tájház szomszédságában található Kézműves ház és Ifjúsági szállás a nemzetiségi hagyományok gyakorlásának központja.

12. Málnekij robot-emlékmű

A második világháború végén a községet a német kitelepítés ugyan nem érte, de összesen 168 főt hurcoltak el málnekij robotra a mai Ukrajna területére. (Szemők Zsuzsanna szobrászművész alkotása.)

13. Presszó tér

Itt állt a régi Presszó, a 60-as, 70-es évek kultikus zenés-táncos szórakozóhelye.

14. Régi hivatal

Az épületben 1913 óta látnak el hivatali feladatokat.

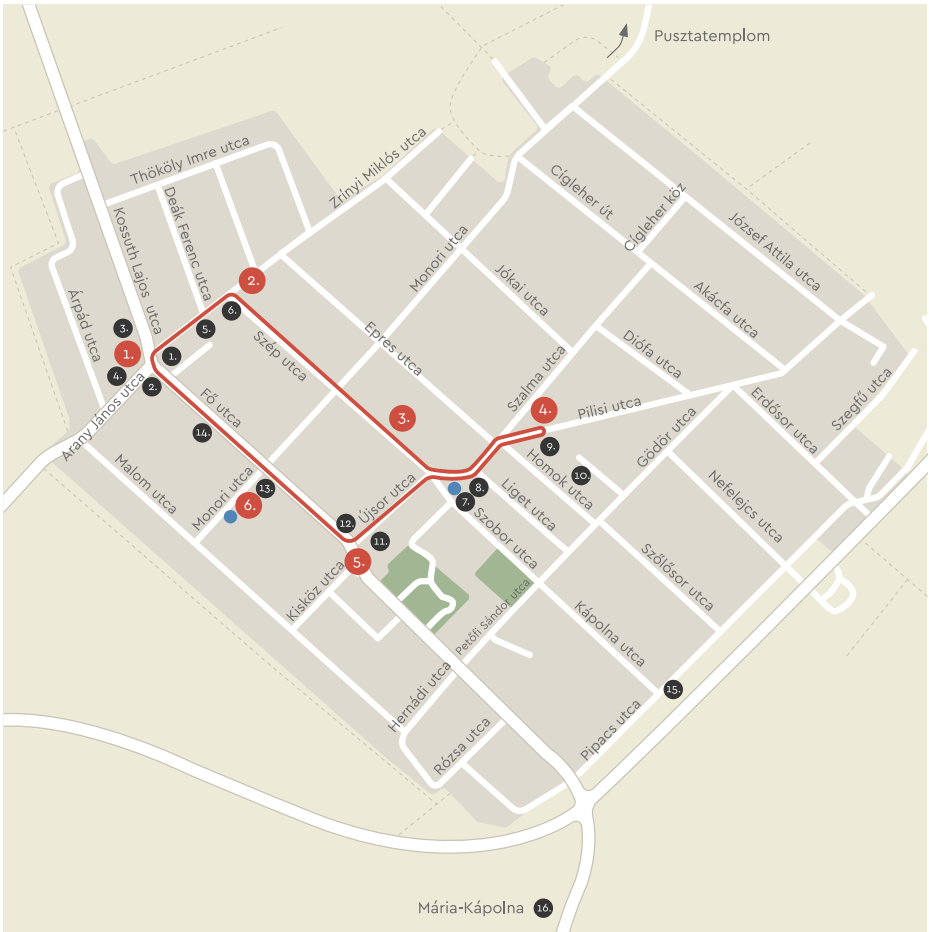
15. Orbán – kápolna

A hartyáni szőlőművelés emlékére 2017-ben építették újjá a kápolnát. Az eredeti, 1838-ban állított szobrot az 1970-es években lebontották. A földet az autópálya építésre elhordták.

16. Mária – kápolna

A Máriának szentelt kápolnát az újhartyáni gazdák a 19. század második felében emelték. 1944-ben egy bomba földig rombolta, 1947-ben ismét közadakozásból építették újjá.

SZÉCHENYI 2020

Európa i Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A VIDÉKI TÉRSÉGEKBE BERUHÁZÓ EURÓPA

Készült: Újhartyán Város Önkormányzata megbízásából
Szerkesztette: Tölfi Andrea

Design: Majer György Zoltán
Fotók: Fajt Mária, Majer György, Újhartyáni Képeskönyv